

Asia: Teoksen käyttäminen lehtijutun lähteenä

Annettu: 26.2.1997

Lausunnonpyytäjän teoksesta oli otettu lehtijuttuun sitaatteja tekijänoikeuslain 22 §:n sitaattisäännöksen mukaisesti.

Selostus asiasta

A on 10.10.1996 päivätyllä kirjelmällään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa kirjoittamansa tekstin käyttämisestä X-lehdessä julkaistussa lehtijutussa.

Hakija kertoo, että X-lehden numerossa 24 (11.6.1996) julkaistuun juttuun "Pietarin suomalaisten venäläinen ruletti" on otettu suoria sitaatteja kirjasta "Venäjä — jättiläinen tuuliajolla" (jäljempänä hakijan teos), jonka hakija kertoo kirjoittaneensa yhdessä B:n ja C:n kanssa. Lainaukset ovat hakijan mukaan hänen tekstiosuudestaan. Suoria lainauksia ei ole erotettu muusta tekstistä, mutta kirja on ilmoitettu lähteenä jutun lopussa.

Hakija on oheistanut lausuntopyyntönsä liitteeksi kopion sekä lehtijutusta että niistä lähdeteoksen sivuista, joilta lainaukset on otettu.

Vastine

Tekijänoikeusneuvosto on varannut lehtijutun kirjoittajille mahdollisuuden vastineen antamiseen.

X-lehdelle osoitettuun vastinepyyntöön on vastineen antanut toinen jutun kirjoittajista, freelance-toimittaja D. Toisena kirjoittajana on jutussa mainittu E.

Vastineessaan D toteaa, että kysymyksessä on naistenlehden reportaasi-tyyppinen juttu, jossa haastateltavien (6 kpl) kertomusta on vahvistettu lehtijutuille ominaiseen tapaan eri lähteistä referoiduilla asiatiedoilla. Vastineen antaja katsoo, että koska kysymyksessä ei ole pro gradu - tutkielma tai muu sen kaltainen opinnäyte, eri lähteistä etsittyjä tietoja ei erotella muusta tekstistä, lähinnä luettavuuden vuoksi. Vastineen antajan mukaan huomion arvoista on, että yli 12 liuskan mittaisen jutun sisällöstä vain vajaa liuska sisälsi A:n, B:n ja C:n yli 300-sivuisesta teoksesta referoituja kohtia. D myöntää, että jälkepäin asiaa tarkastellen olisi kenties ollut syytä laittaa jokin referoiduista kohdista sitaatteihin. Vastineen antaja kuitenkin viittaa hyvään lehtimiestapaan, jota noudattaen hän on maininnut juttunsa ansiokkaan lähteen ja sen julkaisutiedot.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeussuoja

Tekijänoikeuslain (404/1961) 1 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Kirjallisina teoksina suojataan sekä kaunokirjallisia että selittäviä kirjallisia esityksiä.

Tekijänoikeussuojan edellytyksenä on, että teos ylittää niin sanottuun teostasoon. Tällä tarkoitetaan sitä, että teoksen on oltava itsenäinen ja omaperäinen luomistyön tulos. Teostasovaatimuksen katsotaan täyttyvän, kun teos on niin itsenäinen ja omaperäinen, että kenenkään muun kuin tekijän ei yleensä voitaisi olettaa päätyvän muodoltaan samanlaiseen lopputulokseen itsenäisesti vastaavaan työhön ryhtyessään. Tekijänoikeussuojan kannalta teoksen taiteellisella tasolla ei ole merkitystä. Teostason arvioimiseksi ei laissa ole annettu säännöksiä, vaan arviointi tehdään yksittäistapauksissa harkinnan perusteella. Lopputuloksen vaatimalla työmäärällä tai sen edellyttämällä tiedoilla ei ole vaikutusta tekijänoikeussuojan syntymiseen.

Teostasovaatimus vaihtelee teostyypeittäin. Esimerkiksi käyttötaiteen tuotteiden teostasovaatimus on yleensä varsin korkea, kun taas kirjallisten teosten teostasovaatimus on alhaisempi. Sen selvittämiseksi, saako jokin tuote tekijänoikeussuojaa, kyseistä tuotetta on tarkasteltava kokonaisuutena. Myös teoksen osan on itsenäistä suojaa saadakseen yllettävä teostasoon. Sen sijaan teostasoon yltämättömiä teoksen osia saa tekijänoikeuden estämättä käyttää teosyhteydestä irrotettuna.

Tekijänoikeudella suojataan teoksen ilmaisumuotoa. Sen sijaan teoksen aihetta, aiheen käsittelyä ohjaavaa metodologiaa, teemaa, ideaa, periaatetta tai teokseen sisältyviä yksittäisiä tietoja ei suojata sellaisenaan, vaan uudenlaisessa ilmaisumuodossa ne ovat vapaasti käytettävissä. Tekijänoikeus suojaa esimerkiksi sellaista kirjallisen teoksen ilmaisumuotoa, jossa tekijän persoonallinen luomistyö ilmenee, muttei pelkästään teoksen aihetta tai aiheen käsittelyyn vaikuttavaa metodologiaa. Myös kirjallisessa teoksessa esitettyjen väittämien ja tietojen asiasisältö jää suojan ulkopuolelle.

Tekijän taloudellisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 2 §:ssä. Sen mukaan tekijänoikeus tuottaa tietyin tekijänoikeuslain 2 luvussa mainituin rajoituksin yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana. Kappaleen valmistamisena pidetään 2 §:n 2 momentin mukaan myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa.

Kiellettyä on siten tekijänoikeudella suojatun teoksen tai sen teostasoon yltävän osan kopioiminen muuttamattomana tai muutettuna oman työn osaksi ja tällaisen suojatun teoksen tai sen osan levittäminen yleisön keskuuteen. Tietyissä tapauksissa teoksen osan käyttäminen ilman tekijän

lupaa voi kuitenkin olla sallittua tekijänoikeuslain 2 luvun rajoitussäännösten, esimerkiksi 22 §:n sitaattioikeutta koskevan säännöksen, nojalla.

Tekijänoikeussuoja kattaa teoksen kaikki ilmenemismuodot. Teos on siten suojattu myös muutetussa muodossa. Jos teosta on kuitenkin muunneltu luovalla ja omaperäisellä tavalla, muuntelijalla on tekijänoikeus teokseen muutetussa muodossa tekijänoikeuslain 4 §:n 1 momentin mukaisesti, mutta hänellä ei ole oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen.

Lain 4 §:n 2 momentissa puolestaan säädetään, että jos joku teosta vapaasti muuttaen on saanut aikaan uuden ja itsenäisen teoksen, ei hänen tekijänoikeutensa riipu tekijänoikeudesta alkuperäisteokseen. Säännöksessä tarkoitettussa tapauksessa kirjallisessa ja taiteellisessa luomistyössä hyödynnetään toisen käyttämiä ideoita ja aiheita mutta toteutetaan ne itsenäisellä ja omaperäisellä tavalla. Tällaiseen hyödyntämiseen ei tarvita alkuperäisen teoksen oikeudenhaltijan suostumusta. Edellä mainitussa säännöksessä todetaan siten se tekijänoikeuden peruseräite, että itsenäiset luomistyön tuotteet ovat tekijänoikeudella suojattuja.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 3 §:ssä. Sen mukaan tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappaleita tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa loukkaavalla tavalla tai teoksen saattaminen yleisön saataviin sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Tekijänoikeus syntyy aina teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle. Tekijä voi kuitenkin luovuttaa oikeutensa kokonaan tai osittain, myös oikeushenkilölle. Tekijänoikeuden luovutusta koskevat yleiset säännökset ovat tekijänoikeuslain 27—29 §:ssä. Taloudelliset oikeutensa tekijä voi luovuttaa kokonaan tai osittain, mutta moraalisisista oikeuksistaan tekijä voi 3 §:n 3 momentin mukaan luopua vain, jos kysymyksessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttäminen. Tekijänoikeuslain 43 §:n mukaan tekijänoikeus on voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän kuolinvuodesta.

Sitaattioikeus

Tekijän yksinoikeutta on tekijänoikeuslaissa rajoitettu esimerkiksi sitaatti- eli lainausoikeutta koskevalla säännöksellä, joka on otettu tekijänoikeuslain 22 §:ään. Sen mukaan julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Teoksen tulee olla 8 §:n mukaisesti julkistettu eli luvallisesti saatettu yleisön saataviin. Sitaattisäännöstä sovelletaan 49 §:n 2 momentin mukaan myös luettelosuojalla suojattaviin tuotteisiin.

Laissa ei ole asetettu tarkkoja rajoja lainaukselle, vaan 22 §:n nojalla tapahtuvan siteeraamisen laajuutta ja sallittavuutta on tarkasteltava tapauskohtaisesti. Sitaattioikeuden käyttämistä ei säännöksen sanamuodon mukaan ole rajoitettu tiettyyn teoslajiin tai tiettyyn tekniikkaan, vaan periaatteessa kaikkia teoslajeja voidaan siteerata siteeraukseen soveltuvilla tekniikoilla. Sitaattien

sallittu laajuus ja käyttötapa vaihtelevat suuresti eri teoslajeissa ja riippuen sitaattien käyttöyhteydestä.

Kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta tehdyn Bernin yleissopimuksen (Bernin konventio, SopS 79/1986) 10 artiklan 1 kappaleen mukaan "lainaukset yleisön saataviin laillisesti saatetusta teoksesta, mukaan lukien lehdistökatsausten muodossa olevat lainaukset sanoma- ja aikakauslehtikirjoituksista, ovat sallittuja edellyttäen, että lainaaminen on hyvän tavan mukaista ja että se tehdään vain lainauksen tarkoituksen oikeuttamassa laajuudessa". Edellä mainitun mukaisesti teosta käytettäessä on saman artiklan 3 kappaleen mukaan mainittava sekä lähde että tekijän nimi, jos se ilmenee lähteestä.

Bernin konvention selitysteoksessa (Guide to the Berne Convention, 1978, s. 58—59) todetaan, että sopimuksessa tarkoitettulla tavalla laillisesti yleisön saataviin saatetusta teoksesta otettua lainausta voidaan käyttää jonkin asian havainnollistamisessa tai puolustamisessa taikka siteerattavan teoksen kuvailussa tai arvostelemisessa. Selitysteoksessa todetaan lisäksi, että hyvän tavan mukaisuuden arviointi on viime kädessä tuomioistuimen asia, jonka on arvioitava muun muassa sitaatin laajuutta suhteessa toisaalta lainattavaan teokseen ja toisaalta lainaajan teokseen. Hyvän tavan mukaista on selitysteoksen mukaan esimerkiksi muutamilla lainauksilla tapahtuva asioiden havainnollistaminen historia- tai kirjallisuusaiheisessa teoksessa. Hyvän tavan vastaista sen sijaan on sellainen käyttö, jossa lainauksia käytetään väärässä asiayhteydessä.

Sitaattioikeuden käyttäminen edellyttää tekijän moraalisten oikeuksien huomioon ottamista eli yleensä tekijän nimen ja lähdeteoksen mainitsemista. Tekijänoikeuslain 3 §:n 1 momentin mukaan tekijä on ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi tekijänoikeuslain 11 §:n 2 momentin mukaan lain 2 luvun rajoitussäännöksen nojalla teosta julkisesti toisinnettaessa lähde on mainittava siinä laajuudessa ja sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Tekijän nimen ja lähdeteoksen mainitseminen riippuu paitsi alalla noudatettavasta hyvästä tavasta myös lainauksen kohteena olevasta teoslajista.

Arvioitaessa sitaattioikeuden sallittavuuden rajoja on ensiksi tarkasteltava sitä, onko siteerauksen kohde tekijänoikeuslain säännösten nojalla suojattu. Ainoastaan siinä tapauksessa, että kyseessä on tekijänoikeuslain säännösten mukaan suojaa saava aineisto, siteeraamisoikeuden käyttäminen tulee harkittavaksi edellä selostettujen tekijänoikeuslain säännösten mukaan.

Yleisesti voidaan todeta, että teosta sallitulla tavalla siteerattaessa "hyvän tavan mukaisuutta" ja "tarkoituksen edellyttämää laajuutta" on tekijänoikeuden rajoitussäännöksiä koskevien yleisten periaatteiden mukaisesti tulkittava ahtaasti. "Hyvän tavan mukaisuuden" on selitetty tarkoittavan sitä, että lainaamisen tulee toteuttaa niin sanottu vetoamisfunktio. Esimerkiksi tieteellisessä kirjallisuudessa voidaan sitaattien avulla vedota aikaisempiin kirjoituksiin, arvostella toisen kirjoittajan näkemyksiä tai puolustaa omaa näkemystä. Lainauksella tulee siten olla asiallinen yhteys siihen teokseen, johon sitaatti otetaan. Myös tekstin esteettinen koristelu kirjallisuuslainauksin voi olla hyvän tavan mukaista käyttöä.

Vuoden 1953 komiteanmietinnössä (s. 56) esitettiin, että sallitun lainauksen laajuutta määriteltäessä olisi otettava huomioon paitsi lainauksen tarkoitus myös lainatun osan ja koko teoksen laajuuden välinen suhde. Sallitun sitaatin laajuus on nykyisessä sitaattisäännöksessä määritelty siten, että sitaatteja saa ottaa "hyvän tavan mukaisesti" ja "tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa". Lainauksen pituudelle ei ole asetettu muita rajoja. Haarmann on kirjassaan Tekijänoikeus, lähioikeudet ja oikeus valokuvaan (1992, s. 135) katsonut, että tieteellisessä kirjallisuudessa voidaan sallia pitkiäkin sitaatteja. Vaikka sitaatin pituus on lyhyttä huomattavasti yleisempi ongelma, sitaatti voi periaatteessa olla myös liian lyhyt, jos lainattavasta teoksesta voi sitaatin välityksellä saada väärän käsityksen.

Pelkistä sitaateista koostuva työ ei täytä laillisen siteerauksen edellytyksenä olevaa vetoamisfunktiota, eikä myöskään sitaattien käyttöä mainoksissa ole yleensä pidetty sallittuna. On myös katsottu, ettei lainausoikeuden turvin ole luvallista ottaa jostain teoksesta lainauksia yksipuolisesti, jotta oma esitys tulisi esimerkiksi mielenkiintoisemmaksi tai huvittavammaksi. Sitaattioikeuden käyttöä koskevasta oikeuskäytännöstä voidaan mainita Helsingin hovioikeuden ratkaisu 4.9.1959/1145, jonka mukaan luvallinen lainaus ei saa johtaa siihen, että lainauksen kohde joutuisi huonoon valoon sitaattien muodostaman kokonaisuuden perusteella.

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt teosten siteeraamiseen liittyviä kysymyksiä lausunnoissa 1986:1, 1987:8, 1987:14, 1987:17, 1988:1, 1988:9, 1989:15, 1990:11, 1992:5, 1992:16, 1995:14 ja 1996:13.

Tekstin käyttäminen lausuntopyynnön tapauksessa

Lausuntopyynnön liitteenä olevaan X-lehden numerossa 24 julkaistuun juttuun "Pietarin suomalaisten venäläinen ruletti" hakija on merkinnyt seitsemän kohtaa, joissa voidaan havaita hakijan teosta käytetyn lehtijutun lähteenä. Lehtijutun lopussa on maininta, että kirjoituksen lähteenä on käytetty hakijan teosta.

1. X-lehden sivulla 39 olevassa neljän virkkeen kappaleessa on käytetty lähteenä lähdeteoksen sivulla 191 olevaa tekstiä. Kappaleeseen sisältyy kahden virkkeen lainaus lähdeteoksesta.
2. Edellä mainittua katkelmaa seuraavan kahden virkkeen kappaleen lähde on löydettävissä lähdeteoksen sivulta 223.
3. Samalla lehden sivulla olevan kahden virkkeen katkelman lähde on puolestaan löydettävissä lähdeteoksen sivulta 247.
4. Lehden sivulla 40 oleva virke perustuu lähdeteoksen sivuun 241.
5. Samalla lehden sivulla oleva kahden virkkeen katkelma perustuu lähdeteoksen sivun 207 ensimmäiseen kappaleeseen. Katkelman toinen virke on suora lainaus hakijan tekstistä.
6. Edellä mainittua katkelmaa seuraa kahden virkkeen kappale, johon sisältyy suoraa lainausta lähdeteoksen sivulta 212.

7. Samalla lehden sivulla olevan yhden virkkeen katkelman lähde on löydettävissä lähdeteoksen sivulta 243.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lausuntopyynnön tapauksessa lähdeteoksesta on otettu sitaatteja tekijänoikeuslain 22 §:n sitaattisäännöksen mukaisesti tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa ja että lausuntopyynnön tapauksessa siteeraaminen ei ole tapahtunut edellä mainitussa säännöksessä tarkoitetun hyvän tavan vastaisesti.

Lausuntoon liittyvät Tuire Lankisen, Päivi Liedeksen, Arja-Hannele Liljan, Kai Nordbergin, Risto Rytin ja Pauli Ståhlbergin eriävät mielipiteet. Kokouspöytäkirjaan merkitty yhteinen eriävä mielipide kuuluu seuraavasti:

Lehtijutusta olisi tullut käydä ilmi, että teksti sisältää myös suoria sitaatteja lähdeteoksesta.